

Терещенко Г.М.,

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу фінансових ринків
Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України

Луцишин О.О.,

старший викладач кафедри фінансів
суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного
економічного університету

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВКЛАДІВ ЧЛЕНІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Розкрито засади функціонування кредитних спілок на ринку фінансових послуг. Доведено, що основою ефективного функціонування кредитних спілок та забезпечення захисту вкладів їх членів є побудова системи кредитної кооперації, а її ключовими складовими — фонд гарантування вкладів, стабілізаційний фонд, апексна фінансова установа, яка відповідає за процеси рефінансування й вирівнювання ліквідності.

Means of credit unions activity in the market of financial services are analyzed. The fact that the basis of credit unions effective functioning and its members' deposits guaranteeing is the credit cooperation system formation; formation of Deposit Guarantee Fund, the Stabilization Fund, Apex financial institution which is responsible for the processes of refinancing and liquidity alignment are the key components are proved.

Ключові слова: кредитна кооперація, кредитна спілка, фонд гарантування вкладів, стабілізаційний фонд, кооперативний банк, апексний інститут.

У фінансово-економічних системах ринково орієнтованих країн та країн, що розвиваються, перевага надається кооперативним формам господарювання. Ідейні засади кооперації, й особливо кредитної, завжди посідали та й далі посідають одне з центральних місць у суспільно-економічній та науково-теоретичній думці.

Питанням кредитної кооперації присвячені праці багатьох науковців і дослідників, які заклали теоретико-концептуальні й методологічні підвалини цієї проблематики. Сформувалися дві основні наукові школи, що вивчають проблему кредитної кооперації загалом та шляхи забезпечення захисту вкладів зокрема, — західноєвропейська, найвідомішими представниками якої є Ф. Гілберт, М. Гілман, К. Глен, Г. ван Дейк, М. Дігбі, М. Керролл, Г. Планкетт, В. Салома, У. Уоткінс, Я. Макферсон, та американська, представлена такими вченими, як Ф. Бретт, Д. Кобія, К. Мюрелл, У. Размусен, М. Шаарс.

Класичні принципи організації кредитної кооперації та історичні аспекти розвитку кооперативного руху розкриті в наукових працях М.І. Туган-Барановського, О.В. Чайнова, доповнені О.І. Крашениковим, В.П. Масленниковим, В.К. Наумовим, С.Н. Прокоповичем, М.Л. Хейсінім та ін. Серед дослідників проблем

становлення, розбудови українського кооперативного руху та забезпечення стабільності системи кредитної кооперації слід назвати М.В. Алімана, І.І. Витановича, О.Г. Волкову, С.Д. Гедея, В.В. Гончаренка, С.М. Злупка, С.В. Львовичкіна, В.І. Марочка, А.Г. Морозова, А.Я. Оленчика, В.М. Опаріна, А.О. Пантелеймоненка, В.М. Федосова, О.О. Хоменка, В.П. Хомутенка.

Процеси ринкової трансформації української економіки спричинили поживлення діяльності кредитних спілок, які в нинішніх умовах не лише є активними учасниками ринку фінансових послуг, а й виконують специфічну соціально-економічну роль, пов'язану із забезпеченням своїх членів необхідними послугами на неприбуткових засадах. Це істотно послаблює окремі негативні аспекти ринкових відносин та підвищує соціальну спрямованість і ефективність ринкової економіки.

За майже двадцятирічний період свого розвитку на етапі відродження, у докризовий період, кредитні спілки демонстрували зростання основних показників діяльності, підвищився рівень капіталізації переважної більшості кредитних спілок та рівень довіри до них з боку населення. Усе це сприяло завоюванню ними конкурентних позицій на ринку фінансових послуг України, формуванню репутації надійного фінансового посередника та разом із тим стало передумовою виходу кредитних спілок на принципово новий рівень розвитку.

Наприкінці 2008-го — на початку 2010 року розвиток кредитних спілок дещо уповільнився. Загалом цей період продемонстрував недоліки організаційного і правового характеру діяльності цих фінансових установ. Гостро постало питання формування збалансованої й завершеної архітектури системи кредитних спілок в Україні загалом та системи гарантування вкладів зокрема. Іншими словами, на ринку фінансових послуг постала потреба у відновленні фінансової стабільності та соціальної відповідальності фінансових інститутів, зокрема кредитних спілок.

Уже зараз в Україні активно відбувається об'єднання кредитних спілок у асоціації на найнижчій ланці з метою підвищення ефективності діяльності, здешевлення кінцевого продукту та забезпечення фінансової стабільності. При цьому вимогою часу є створення системи кредитної кооперації на принципово інших засадах. Мова йде про новий рівень конгломерації й інтеграції, на якому всі представництва нижньої ланки співпрацюватимуть на паритетних засадах (система для учасників, а не учасники для системи) з метою стабілізації фінансового стану кредитних спілок і гарантування вкладів як взаємодоповнюючих складових.

Ефективність будь-якого об'єднання обумовлена врегульованістю й дієвістю системи. В ухваленій у червні 2006 року урядовій Концепції розвитку системи кредитної кооперації окреслене бачення цієї системи та утворюючих її елементів. Серед останніх названо такі: самі кредитні спілки; інфраструктуру, яка забезпечує належний рівень фінансової, системної й організаційної інтеграції кредитних спілок (за рахунок формування їх потужних асоціацій), та сервісну інфраструктуру,

об'єкти якої перебувають у власності кредитних спілок або під їх контролем і забезпечують надання відповідних послуг.

Для успішного функціонування архітектури небанківських фінансово-кредитних установ необхідні єдина загальнонаціональна система стабілізації й фінансового оздоровлення кредитних спілок, система гарантування вкладів їх членів, система якісного супроводу проблемних, залеглих і безнадійних кредитів, система страхування фінансових і виробничих ризиків, система, яка надавала б можливість якісно й ефективно розміщувати тимчасово вільні фінансові ресурси, система ефективного забезпечення інформацією про потенційного позичальника, система інтеграції кредитних спілок у міжбанківський ринок і світовий фінансовий ринок, система внутрішнього контролю, яка виявляла б та попереджала ризики, проводила оцінку фінансового стану й повноти звітності, здійснювала глибокий незалежний моніторинг діяльності та стежила за дотриманням встановлених системою нормативів. Утім, якісно новим і найвищим рівнем системної інтеграції є створення апексної фінансової установи, яка відповідатиме за процеси рефінансування й вирівнювання ліквідності (рис. 1).

Рис. 1. Архітектура системи небанківських фінансово-кредитних установ України

Першим кроком на шляху створення стійкої системи кредитних спілок як інституційної основи забезпечення захисту вкладів їх членів має стати формування її архітектури, зокрема:

— об'єднання кредитних спілок на всеукраїнському рівні в потужні асоціації для впровадження Програми захисту вкладів та створення саморегульованої організації (СРО). Статус СРО може бути надано одній із всеукраїнських асоціацій, яка об'єднує більш ніж 50 % спілок, що мають ліцензію на здійснення діяльності із залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки. Після набуття такою асоціацією статусу саморегульованої всі інші кредитні спілки, які залучають внески на депозитні рахунки, зобов'язані приєднатися до СРО¹. Саморегульована організація здійснюватиме нагляд за фінансовим станом та дотриманням нормативів діяльності, встановлюватиме критерії відповідності та проводитиме моніторинг ринку, виконуючи допоміжну роль для Держфінпослуг у регулюванні діяльності кредитних спілок;

— створення стабілізаційного фонду — основного елементу захисту вкладів, через який самою системою здійснюється санація проблемних кредитних спілок, нівелюються шляхи звернення до фонду гарантування вкладів усіма можливими ринковими методами;

— впровадження нових продуктів страховою компанією кредитних спілок зі страхування депозитів (другий рівень захисту), фінансових і системних ризиків тощо;

— створення бази даних недобросовісних позичальників (національне бюро кредитних історій), єдиної для всіх учасників ринку фінансових послуг, підпорядкованої державі, що міститиме повну інформацію про позичальників: їх фінансовий стан, кредитні історії, чинність документів (паспорта, довідки про доходи та ін.), відомості про судимості (особливо за корисливі злочини), відомості про перебування на наркологічному обліку тощо;

— організація колекторської служби — органу, що супроводжуватиме проблемні кредити;

— виведення об'єднаної кредитної спілки на якісно новий рівень діяльності та створення кооперативного банку, який інтегруватиме учасників системи не лише на етапі представництва інтересів, а й на вищому етапі фінансової інтеграції (рис. 2).

Злагоджене функціонування всіх цих інститутів системи кредитних спілок (саморегульованої організації, асоціацій кредитних спілок, Програми захисту вкладів, стабілізаційного фонду, фонду гарантування вкладів, страхової компанії кредитних спілок, бюро кредитних історій, колекторської служби, об'єднаної кредитної спілки та/або кооперативного банку) дасть змогу:

— її учасникам — ефективно працювати;

¹ Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03.10.2006 № 6280. Зареєстр. в М-ві юстиції України 02.11.2006 за № 1186/13060 “Про затвердження Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок”: [Електр. ресурс]. — http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/KS_na_sait.doc.

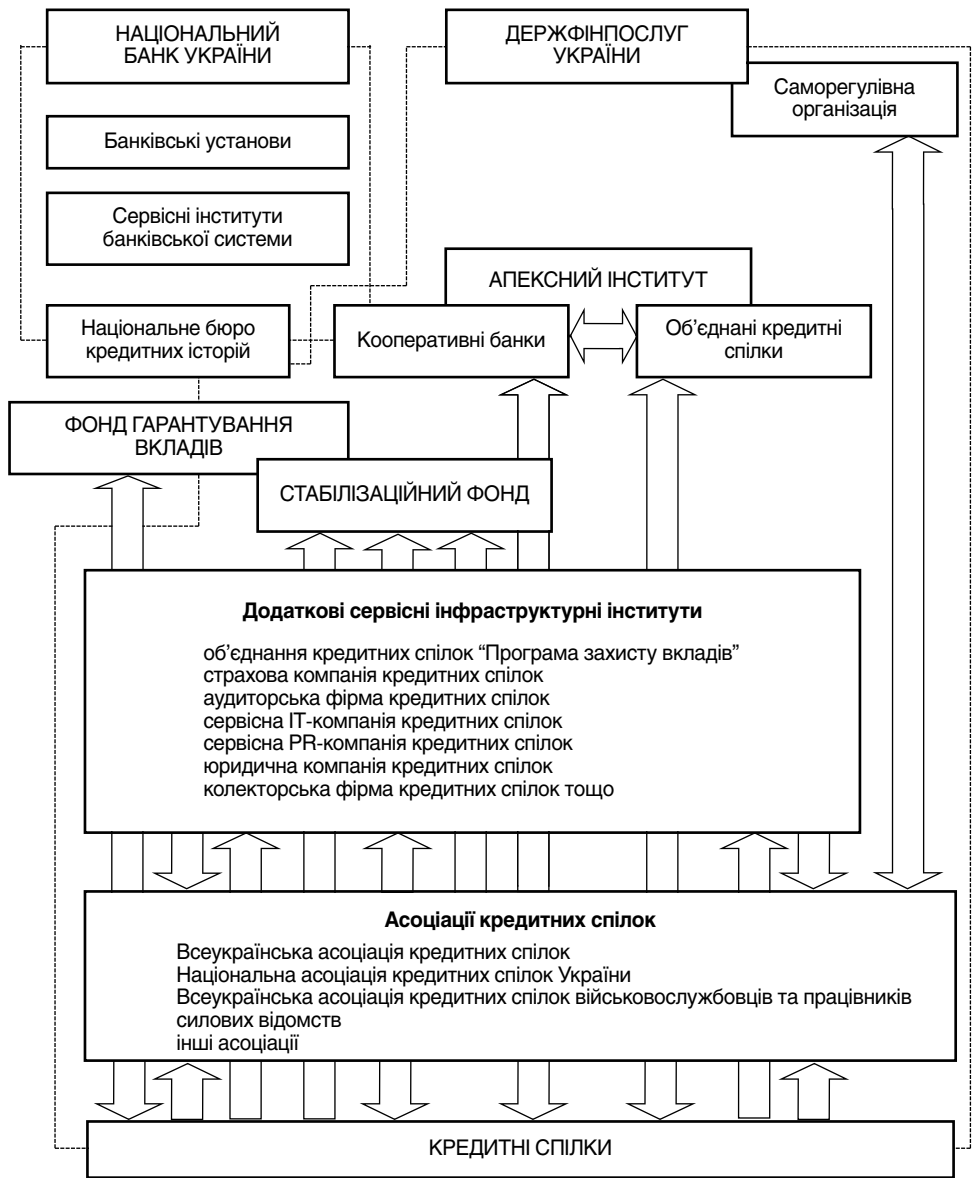

Рис. 2. Архітектура системи кредитної кооперації України

— вкладникам — бути впевненими в інститутах системи та відчувати себе захищеними;

— кредиторам — мати відкритий ринок та можливість доступу до інформації.

Проте це не означає, що всі кредитні спілки автоматично стануть учасниками такої системи: для цього вони повинні відповідати певним стандартам. Отже, не порушуючи загального принципу лобювання й захисту інтересів усіх учасників системи, кожна кредитна спілка постане перед вибором: відповідати чи ні чітко

встановленим вимогам і критеріям. Кредитні спілки, які згідно із критеріями оцінки фінансової безпеки не відповідатимуть прийнятному рівню, об'єктивно підлягатимуть санації, злиттю, поглинанню або ліквідації.

Слід наголосити, що вся система кредитних спілок України повинна базуватися на таких основних принципах:

- рівнопартнерських відносин, що передбачає забезпечення рівних можливостей та уніфікацію умов інтеграції в систему, недопущення дискримінації прав і свобод суб'єктів системи;

- надійності захисту інвесторів, що передбачає створення соціально-політичних, економічних, правових умов для реалізації інтересів суб'єктів ринку та забезпечення захисту їхніх майнових прав;

- урегульованості, що передбачає гнучке й ефективне регулювання всієї системи;

- контрольованості, що передбачає забезпечення такого механізму обліку й контролю, який запобігав би та попереджував зловживання як усередині, так і ззовні системи;

- ефективності й максимальної реалізації потенційних можливостей щодо мобілізації та розміщення фінансових ресурсів у перспективні сфери й галузі економіки, що сприятиме їх розвитку та задоволенню потреб населення;

- правової впорядкованості, що передбачає створення необхідного правового забезпечення функціонування архітектури кредитної кооперації, яке чітко регламентуватиме діяльність її суб'єктів;

- прозорості й відкритості, що передбачає забезпечення надання пайовикам/вкладникам повної інформації, яка стосується умов залучення та розміщення фінансових ресурсів, гласності при прийнятті рішень, недопущення виявів дискримінації суб'єктів системи;

- конкурентності, що передбачає забезпечення свободи діяльності для всіх суб'єктів системи, створення конкурентних умов при розміщенні вільних фінансових ресурсів, установлення монопольних цін/процентів, контроль дотримання правил добросовісної конкуренції.

Таким чином, формування системи кредитних спілок — це запорука фінансової стабільності й гарантування вкладів; створення доступу до фінансових ресурсів як усередині системи, так і ззовні; можливість ефективного розміщення тимчасово вільного капіталу; швидке та якісне реагування на зміни кон'юнктури ринку; підвищення ефективності державного регулювання. Для побудови такої системи потрібно внести низку поправок та змін до законів, розпорядчих і нормативних документів. Насамперед серйозних змін потребуватиме Закон України “Про банки та банківську діяльність”, а саме в частині кооперативних банків, які мають створюватися на загальноукраїнському рівні. Також певні зміни слід внести в Закон України “Про кредитні спілки”, зокрема в частині, що стосується саморегульованої організації, делегування їй відповідних повноважень. Окрім того, треба

прийняти Законопроект № 3265 “Про Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок” (zareєстрований у жовтні 2009 року, розглянутий парламентом на початку 2010-го та відправлений на повторне перше читання)².

Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок повинен базуватися на функціональній концептуально-організаційній моделі, закладеній у банківському Фонді гарантування вкладів фізичних осіб (перша пропозиція, внесена Держфінпослуг у 2006—2007 роках, була розширити діяльність банківського фонду на членів кредитних спілок, але представники банківської системи сказали категоричне “ні”). Ключова функція фонду полягатиме в погашенні заборгованості за вкладами населення тих кредитних спілок, у яких виникли системні проблеми із платоспроможністю. Водночас створення системи гарантування вкладів має супроводжуватися ще двома необхідними реформами: по-перше, впровадженням механізмів підтримки ліквідності шляхом рефінансування; по-друге, створенням інструментів фінансового оздоровлення — стабілізаційного фонду.

Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок із моменту створення має працювати виключно з тими кредитними спілками, які є його учасниками. Далеко не всі кредитні спілки повинні ввійти до нього. Більше того, тих із них, що не стануть учасниками фонду, потрібно позбавити права залучати депозити (тобто Держфінпослуг має відкликати ліцензії на залучення вкладів на депозитні рахунки кредитних спілок, які не стануть учасниками фонду). При цьому фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок жодним чином не повинен стати фондом компенсації вкладів членів кредитних спілок, котрі збанкрутували до його створення. Компенсувати борги збанкрутілих кредитних спілок може держава виключно через спеціально створений окремий фонд.

Кредитним спілкам як фінансовим організаціям кооперативного типу необхідно створити інститут стабілізації й гарантування — стабілізаційний фонд. Основним завданням цього інституту є захист кредитних спілок, які зазнають економічних труднощів, від банкрутства шляхом надання фінансової допомоги, а також вжиття превентивних заходів із економічного оздоровлення. Іншими словами, такий орган інституційного захисту повинен не чекати банкрутства, щоби потім виплачувати вклади, а не допустити його, тим самим уникнувши потреби виплачувати компенсацію. Оскільки на інститут стабілізації покладено функцію попередження банкрутства кредитної спілки, він має одночасно бути органом, який забезпечує гарантію (захист) вкладів і ресурсів рефінансування.

Такий інститут матиме низку переваг, а саме:

- захищатиме кооперативну фінансову групу від “ефекту доміно”;
- включатиме заходи із санації (оздоровлення) і превентивного захисту (попередження), що приведе до зниження навантаження на фонд гарантування вкладів;

² Див.: <http://www.rada.gov.ua>.

— заощаджуватиме кошти, адже для фінансування санації, попередження банкрутства потрібно значно менше, ніж для фінансування виплат за проблемними вкладками;

— попереджуватиме банкрутства кредитних спілок та водночас стабілізувати-ме фінансовий сектор і економіку загалом.

Дієвий інституційний захист передбачає тісне фінансове об'єднання окремих кредитних спілок із єдиною (глобальною) стратегією розвитку й діяльності, загальними для всіх членів зобов'язаннями дотримуватись єдиних стандартів і норм, спільними прогресивними й ефективними методами та процедурами менеджменту й контролю на основі взаємної підтримки. Вступити до такого інституту гарантії можуть лише кредитні спілки, які готові дотримуватись встановлених фінансовим об'єднанням правил гри. Крім того, всі члени такого об'єднання повинні проходити аудит за єдиним стандартом і вимогами. Отже, необхідна системна аудиторська компанія, що проводитиме моніторинг фінансових показників та забезпечуватиме прозорість відображення фінансової звітності учасників об'єднання.

З точки зору побудови системи кредитної кооперації, оптимальною є організаційна структура, яка базується на чіткій вертикалі функціональних залежностей інфраструктурних елементів. Основою цієї вертикалі мають бути регулятор і саморегульована установа, а надбудовою — контролюючі органи. А сервісна інфраструктура повинна замикатися на установі, що виконуватиме функцію центрального органу, покликаною розв'язувати проблеми ліквідності. Такою фінансовою установою є кооперативний апексний інститут як сервісний елемент вищого рангу.

Основне функціонально-інституційне призначення кооперативного апексного інституту полягатиме в забезпеченні ліквідності кредитних спілок, об'єднаних кредитних спілок і кооперативних банків. У окремих випадках усі функції апексної установи може виконувати сам кооперативний банк. Одним із найважливіших завдань апексного інституту (кооперативного центрального банку) є забезпечення ліквідності для об'єднаних кредитних спілок, місцевих кооперативних банків і кредитних спілок, що включає:

— компенсацію короткострокових піків ліквідності (надлишки/розриви) всередині сектору, а за потреби — централізоване утримання мінімальних резервів у Національному банку для потреб кредитних спілок;

— підтримку ліквідності при сезонних коливаннях і структурних дисбалансах ліквідності первинних інститутів (надлишок депозитів або перевищення попиту на кредити) шляхом надання відповідних можливостей інвестування чи рефінансування;

— відкриття доступу до національних і міжнародних програм сприяння та фінансування для сектору кредитних спілок, виконання координаційних і адміністративних функцій у процесі реалізації цих програм;

— упереджувальні заходи в разі гострої кризи ліквідності кредитних спілок;

— консультування і тренінги для керівництва кредитних спілок із питань менеджменту ліквідності (управління, контроль і планування).

Головна мета полягає в тому, щоб через секторальне врівноваження в достатній мірі використовувати наявну ліквідність кредитних спілок у інтересах усього сектору, своїх членів і клієнтів, забезпечувати повсякчасну ліквідність кооперативного фінансового сектору, а також надавати кредитним спілкам необхідну підтримку ліквідності у кризових ситуаціях. Для цього слід розробити та проводити спільну секторальну політику ліквідності з використанням придатних інструментів управління й контролю, відповідні корпоративні правила, а також укласти угоди про взаємну підтримку у кризових ситуаціях.

Таким чином, об'єктивна потреба у формуванні інфраструктури системи кредитної кооперації в Україні зумовлена надзвичайно актуальною проблемою фінансової підтримки кредитних спілок в Україні в контексті захисту вкладів їх членів, особливо в умовах фінансової кризи й економічної нестабільності. Створення інфраструктури системи кредитної кооперації, вдосконалення державного регулювання в частині пруденційного нагляду, фінансового моніторингу діяльності, побудова системи захисту вкладів членів кредитних спілок в Україні дасть змогу підвищити ефективність їхньої діяльності, сприятиме відновленню довіри до фінансово-кредитних інститутів національного ринку фінансових послуг та стабілізації соціально-економічної ситуації у країні.